

تحلیل سیاسی هفته (۶۱)
تنش در روابط روسیه و عربستان و چشم‌انداز پیش‌رو

نام دفتر: مطالعات سیاسی

شماره مسلسل: ۲۶۰۱۳۴۹۴

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۱۱/۸

مقدمه

موضوع تیرگی روابط روسیه و عربستان سعودی از جمله مهمترین تحولات بین‌المللی در هفته‌های اخیر بوده است. به‌ویژه پس از وقوع انفجارهای تروریستی در ولگوگراد روسیه، روابط دو طرف با تنش‌های جدیدی مواجه شد. رئیس‌جمهور روسیه در واکنش به این انفجارها به‌طور علنی مقامات عربستان را هدف گرفت و اعلام کرد که آنها تروریست و حامی تروریسم هستند. وی حتی اعلام کرد که روسیه به زودی پاسخ عاملان انفجارهای ولگوگراد را خواهد داد. پوتین در واکنشی تهدیدآمیز با شبیه خواندن ترورها در روسیه با ترورهای عراق، سوریه و لبنان تأکید کرد که پاسخ مسکو نقشه خاورمیانه را تغییر خواهد داد. بسیاری از کارشناسان این تهدید را مستقیماً متوجه ریاض دانسته‌اند. به همین دلیل است که کارشناسان و صاحب‌نظران روابط بین‌الملل از این انفجارها به‌عنوان نقطه‌عطفی در روابط دو طرف یاد می‌کنند. نکته مهم در این میان آن است که تداوم تیرگی روابط مسکو و ریاض علاوه بر تبعات قابل توجه برای روابط دوجانبه، در سطح منطقه‌ای نیز تأثیرات قابل توجهی به همراه خواهد داشت.

نگاهی به تاریخ روابط

سابقه روابط دو طرف به دوران حیات اتحاد جماهیر شوروی بازمی‌گردد. شوروی اولین کشوری بود که با حجاز (نام عربستان سعودی تا سال ۱۹۳۲) ارتباط کامل دیپلماتیک برقرار کرد. روابط دو طرف در سال ۱۹۲۶ آغاز شد. با این حال روابط آنها پس از اینکه عربستان سعودی در سال ۱۹۳۸ سفارت خود در مسکو را تعطیل و از برقراری مجدد روابط امتناع کرد به سردی گرایید. روابط دیپلماتیک مسکو و ریاض تنها پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تأسیس دولت فدراتیو روسیه مجدداً احیا شد. علیرغم نبود روابط، از ۱۹۴۶ تا ۱۹۹۰ سالانه حدود بیست مسلمان شوروی اجازه داشتند که برای انجام مناسک حج به عربستان بروند. روابط دو طرف در دهه ۱۹۸۰ به‌واسطه حمایت عربستان سعودی از مجاهدینی که در افغانستان بر علیه سربازان شوروی می‌جنگیدند و نیز به‌واسطه روابط نزدیک ریاض با ایالات متحده آمریکا در دنیای دو قطبی آن روزها سرد و تیره بود.

پس از فروپاشی شوروی و شکل‌گیری دولت جدید روسیه و به‌ویژه پس از روی کار آمدن ولادیمیر پوتین روابط با ریاض تا حدودی بهبود یافت. پوتین در فوریه ۲۰۰۷ به همراه یک هیئت عالی‌رتبه در ریاض با ملک عبدا... دیدار کرد. این اولین دیدار یک رهبر روس از عربستان بود. این دیدار فرصتی را در اختیار روسیه قرار داد تا روابطش با ریاض را در حوزه‌های مختلف از جمله مسائل امنیت منطقه‌ای، انرژی، تجارت و حمل‌ونقل بهبود بخشد.

پس از جنگ روسیه با گرجستان در سال ۲۰۰۸ و اعلام استقلال دو منطقه آبخازیا و اوستیای جنوبی از سوی مسکو که با جنجال‌ها و مخالفت‌های زیادی در سطح بین‌المللی همراه بود، عربستان سعودی اعلام کرد که موضع روسیه در مورد استقلال

این دو منطقه را درک می‌کند. این موضوع مورد استقبال و خوشایند مقامات کرملین قرار گرفت. با این حال ریاض پس از اعلام این موضع از به رسمیت شناختن این دو منطقه جدایی طلب گرجستان خودداری کرد.

ریشه‌یابی دلایل تنش‌های اخیر در روابط دو کشور

عوامل مختلفی در تیرگی روابط روسیه و عربستان به‌ویژه در ماه‌های اخیر نقش داشته‌اند. نخست، حمایت قوی روسیه از دولت بشار اسد و مخالفت مسکو با سیاست‌ها و اقدامات بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مخالف دولت سوریه - که عربستان از مهمترین آنهاست - ناخرسندی شدید ریاض از سیاست‌های خاورمیانه‌ای جدید مسکو را به‌دنبال داشته است. بسیاری از طرح‌ها و توطئه‌های عربستان سعودی برای ساقط کردن دولت بشار اسد به‌واسطه حمایت مؤثر مسکو از این دولت نقش بر آب شده است. روسیه برای دفاع از دولت بشار اسد دلایل خاص خود را دارد. از جمله اینکه حفظ دولت بشار اسد را تضمینی بر شکست زیاده‌خواهی‌های غرب در خاورمیانه و تلاش آمریکا و متحدانش برای تغییر ژئوپلیتیک این منطقه می‌داند. از سوی دیگر حضور روسیه در بندر طرطوس سوریه متضمن حفظ نفوذ مدیترانه‌ای مسکو است که الزام اجتناب‌ناپذیری را برای روس‌ها در زمینه حمایت از دولت اسد ایجاد می‌کند. بقای دولت سوریه همچنین روند تقویت موقعیت مسکو در منطقه استراتژیک خاورمیانه را بهبود می‌بخشد. از سوی دیگر تغییر نظام سیاسی سوریه و روی کار آمدن جریان‌های سلفی و تکفیری در این کشور می‌تواند محرکی برای تقویت تکفیری‌ها در مناطق جنوبی روسیه باشد که خود تهدیدی فوری متوجه امنیت مسکو می‌کند.

روسیه براساس چنین دلایل متقنی حمایت سرسختانه‌ای از دولت بشار اسد به‌عمل می‌آورد حال آنکه طی سه سال اخیر عربستان سعودی در جهت روی کار آوردن جریان‌های سیاسی نزدیک به خود در سوریه هزینه‌های گزاف اما بی‌نتیجه‌ای را برای تغییر رژیم در این کشور متحمل شده است. ریاض سیاست‌های مسکو را از جمله عوامل ناکامی خود در سوریه می‌داند و این امر از دلایل تیره شدن روابط آن با مسکو است.

از سوی دیگر روسیه قائل به وجود ارتباط سازمان یافته میان عربستان سعودی با جریان‌های تندرو در منطقه قفقاز شمالی است. به همین دلیل مقامات کرملین بدگمانی شدیدی نسبت به دخالت ریاض در انفجارهای تروریستی اخیر در شهر ولگوگراد دارند. روسیه افزایش تحرکات سلفی‌ها در این منطقه را بی‌ارتباط با رشد فعالیت‌های تروریستی آنها در کشورهای چون لبنان، عراق و سوریه نمی‌داند و اساساً آن را پروژه‌ای تحت مدیریت عربستان قلمداد می‌کند. به همین دلیل بلافاصله پس از وقوع انفجارهای ولگوگراد انگشت اتهام روس‌ها متوجه ریاض شد و همین مسئله نقش مؤثری در تیرگی فزاینده روابط دو طرف داشت.

سرد شدن روابط عربستان و روسیه همچنین از یک علت دیرپاتر نیز نشئت می‌گیرد و آن نزدیکی روابط مسکو و تهران است. عربستان سعودی ایران را رقیب منطقه‌ای خود می‌داند و به همین دلیل تلاش می‌کند تا از همه ابزارها برای تضعیف موقعیت تهران در منطقه بهره‌برداری نماید. به‌ویژه در سال‌های اخیر افزایش نفوذ و بهبود موقعیت ایران و به‌طور کلی جریان مقاومت در منطقه موجبات افزایش تلاش‌های ریاض برای مقابله با ایران را در پی داشته است. به همین دلیل این کشور در سال‌های اخیر یک محور مهم در مجموعه تلاش‌های ضد ایرانی در منطقه بوده و نقش مؤثری در پروژه‌هایی چون «ایران‌هراسی» و «شیعه‌هراسی» ایفا کرده است. در همین راستا عربستان سعودی از روند تشدید تحریم‌های اقتصادی و فشارهای سیاسی بر ضد ایران طی سال‌های اخیر به‌طور نهان و آشکار حمایت کرده است. در مقابل، این کشور ناراضی‌تی فزاینده‌ای از روابط نزدیک روسیه با ایران داشته است و این روابط را از حیث تقویت موقعیت مهمترین رقیب منطقه‌ای خود برخلاف منافعش تفسیر می‌کند. ضمن آنکه همسویی فزاینده مسکو با مواضع تهران در خصوص بحران سوریه و قرار گرفتن

آنها در جبهه‌ای واحد در برابر محور غربی - عربی نیز بر سطح نارضایتی ریاض افزوده است و این مسئله نیز از دیگر عوامل تخریب روابط عربستان سعودی با روسیه به حساب می‌آید.

چشم‌انداز آتی

روابط روسیه و عربستان در یکی از بدترین دوره‌های خود از زمان فروپاشی شوروی به سر می‌برد. به نظر می‌رسد بیشتر عوامل و مؤلفه‌هایی که موجبات بروز سردی در روابط دو طرف را فراهم ساخته‌اند کماکان در آینده نیز نقش مؤثر خود را در واگرایی روابط آنها ادامه خواهند داد. موضوع سوریه کماکان به‌عنوان مهمترین موضوع منطقه‌ای مورد اختلاف دو طرف باقی خواهد ماند. پایداری مسکو بر سیاست‌های خود در قبال سوریه به‌ویژه حمایت آن از بشار اسد، سعودی‌ها را کماکان از مقامات کرملین ناخرسند باقی خواهد گذارد. همچنان‌که در اجلاس ژنو ۲ نیز شاهد بودیم مواضع مسکو در قبال این بحران در نقطه مقابل سیاست‌های ریاض قرار دارد و روند امور به‌گونه‌ای نیست که چشم‌اندازی برای نزدیکی مواضع آنها در این خصوص قابل ترسیم و تصویر باشد.

ازسوی دیگر، حساسیت بالای روسیه نسبت به مقوله امنیت در منطقه قفقاز شمالی باعث خواهد شد که هرگونه تحرک مستقیم یا غیرمستقیم عربستان در این منطقه در حمایت از گروه‌های سلفی و تکفیری و تکرار احتمالی حوادث تروریستی با واکنش جدی مسکو و تجدیدنظر در سطح روابطش با ریاض مواجه شود. روسیه پیام واضحی را به مقامات عربستان صادر کرده است مبنی بر اینکه چنین اقداماتی را تحمل نخواهد کرد. درحال حاضر مهمترین دغدغه مقامات کرملین موضوع برگزاری ایمن بازی‌های زمستانی سوچی است که اتفاقاً ازسوی گروه‌های تندرو در منطقه مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به مواضع چند ماه پیش بندر بن سلطان در مورد کمک ریاض به برقراری امنیت این بازی‌ها در صورت تغییر مواضع مسکو در قبال سوریه، که ازسوی صاحب‌نظران به معنای تهدید مستقیم عربستان و نقش این کشور در ناامنی‌های قفقاز تفسیر شد، می‌توان انتظار داشت که هرگونه ناامنی ناشی از تحرکات تروریستی در خلال این بازی‌ها به بروز تنش‌های جدید در روابط دو طرف منجر شود.

در چنین شرایطی می‌توان پیش‌بینی کرد که روسیه علاوه بر تقویت مجموعه سیاست‌هایی که در تعارض با منافع ریاض در منطقه قرار دارند (نظیر تقویت حمایت‌ها از دولت بشار اسد و یا نزدیکی بیشتر به جمهوری اسلامی ایران) به اقدامات جدیدی نظیر استفاده از ظرفیت خود در شورای امنیت برای ضربه زدن به ریاض ازجمله محکوم کردن رفتارهای ضدحقوق بشری آن در داخل و به‌ویژه در قبال شیعیان و نیز اعمال فشار برای تغییر سیاست‌های تروریسم‌گرایانه آن روی آورد. افزایش تنش‌ها در روابط دو طرف حتی می‌تواند تا مرحله تهدید نظامی ریاض ازسوی مسکو ادامه یابد. این تهدید ممکن است به برخی تحرکات نظامی روسیه ازجمله اقدام به تقویت حضور نظامی این کشور در اطراف عربستان سعودی و در مناطقی چون خلیج عدن، دریای سرخ و ... منجر شود. در نهایت روسیه به‌عنوان یک بازیگر مهم در بازارهای جهانی انرژی ممکن است از نفوذ و توان خود جهت ایجاد محدودیت برای عربستان در بازارهای جهانی نفت استفاده کند. مجموعه این ملاحظات از سردی و تیرگی بیشتر روابط روسیه با عربستان سعودی در آینده نزدیک حکایت دارد.